

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/1>

СУСПІЛЬНИЙ ТА ДЕРЖАВНИЙ ЛАД РИМСЬКОЇ АРИСТОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

SOCIAL AND STATE SYSTEM OF THE ROMAN ARISTOCRATIC REPUBLIC

Буткалюк Г.В., старший викладач кафедри бізнесу і права
Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна»

Гуменюк В.А., студент I курсу магістратури
Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»

У статті досліджується суспільний та державний лад Римської аристократичної республіки, яка існувала в період з 509 до 27 років до н.е. Даний період історії Стародавнього Риму характеризується значними соціально-політичними змінами та формуванням унікальних інституцій, що заклали основу для майбутньої імперії. Основною метою дослідження є аналіз структурних елементів суспільного та державного ладу, взаємодії між різними соціальними верствами, а також впливу цих чинників на розвиток римської державності.

Суспільний лад Римської республіки базувався на чіткій стратифікації суспільства, що включала патрициїв, плебеїв, клієнтів та рабів. Патриції становили аристократію, яка володіла політичною та економічною владою, тоді як плебеї мали обмежені права та часто перебували в залежному становищі. Інститут клієнтели забезпечував патронажні відносини між аристократією та нижчими верствами, що сприяло стабілізації соціальних взаємин. Рабство також відігравало важливу роль в економіці та соціальній структурі, забезпечуючи дешеву робочу силу для аграрного та промислового секторів.

Державний лад Римської республіки характеризувався наявністю складної системи політичних інституцій, що забезпечували розподіл влади та участь різних соціальних груп у управлінні державою. Центральне місце в цій системі займав Сенат, який складався з представників патриціанських родів та виконував роль основного законодавчого і консультативного органу. Консули, обрані на один рік, відповідали за виконавчу владу та керівництво армією, а також мали право вето щодо рішень Сенату. Інші магістрати, такі як претори, цензори та еділи, відповідали за судочинство, фінанси та громадський порядок.

Значну роль у політичному житті республіки відігравали народні збори, які були основним органом прямої демократії, де плебеї мали можливість висловлювати свої погляди та впливати на прийняття рішень. Плебейські трибуни, обрані плебеями, мали право вето щодо рішень Сенату та магістратів, що забезпечувало певний баланс між різними соціальними групами. Розвиток цих інституцій сприяв формуванню унікальної політичної культури, яка поєднувала елементи аристократичного управління та народної демократії. У статті також аналізуються конфлікти та компроміси між патриціями та плебеями, які визначали розвиток республіканської форми правління. Одним з ключових аспектів є вивчення законодавчих реформ, таких як Закони Дванадцяти Таблиць, які заклали основу римського права та забезпечили більш справедливий розподіл прав і обов'язків між різними соціальними верствами. Вплив цих реформ на стабільність та розвиток римської державності є важливим аспектом дослідження.

Загалом, стаття спрямована на комплексне вивчення суспільного та державного ладу Римської аристократичної республіки, враховуючи соціально-політичні, економічні та правові аспекти. Аналіз взаємодії між різними соціальними групами та політичними інституціями дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування римської держави та причини її тривалої стабільності і успіху. Дослідження також виявляє уроки, які можна застосувати до сучасних політичних систем, підкреслюючи важливість балансу влади та участі різних верств суспільства у управлінні державою.

Ключові слова: Римська республіка, Патриції, Плебеї, Сенат, Народні збори, Законодавчі реформи.

The article examines the social and state system of the Roman aristocratic republic, which existed in the period from 509 to 27 B.C. This period of the history of Ancient Rome is characterised by significant socio-political changes and the formation of unique institutions which laid the foundation for the future empire. The main purpose of the study is to analyse the structural elements of the social and state system, the interaction between different social strata, and the impact of these factors on the development of the Roman statehood.

The social system of the Roman Republic was based on a clear stratification of society, which included patricians, plebeians, clients and slaves. The patricians were the aristocracy, which had political and economic power, while the plebeians had limited rights and were often in a dependent position. The institution of *clientele* ensured patronage relations between the aristocracy and the lower classes, which helped to stabilise social relations. Slavery also played an important role in the economy and social structure, providing cheap labour for the agricultural and industrial sectors.

The Roman Republic was characterised by a complex system of political institutions that ensured the distribution of power and the participation of various social groups in the government. The central place in this system was occupied by the Senate, which consisted of representatives of patrician families and served as the main legislative and advisory body. The consuls, elected for one year, were responsible for the executive branch and the leadership of the army, and had the right to veto Senate decisions. Other magistrates, such as praetors, censors, and aediles, were responsible for the judiciary, finance, and public order.

A significant role in the political life of the republic was played by the people's assembly, which was the main body of direct democracy, where plebeians had the opportunity to express their views and influence decision-making. The plebeian tribunes, elected by the plebeians, had the right to veto decisions of the Senate and magistrates, which ensured a certain balance between different social groups. The development of these institutions contributed to the formation of a unique political culture that combined elements of aristocratic governance and popular democracy. The article also analyses the conflicts and compromises between patricians and plebeians that determined the development of the republican form of government. One of the key aspects is the study of legislative reforms, such as the Laws of the Twelve Tables, which laid the foundation for Roman law and ensured a more equitable distribution of rights and responsibilities among different social strata. The impact of these reforms on the stability and development of the Roman state is an important aspect of the study.

In general, the article is aimed at a comprehensive study of the social and state system of the Roman aristocratic republic, taking into account socio-political, economic and legal aspects. The analysis of the interaction between different social groups and political institutions allows for

a deeper understanding of the mechanisms of functioning of the Roman state and the reasons for its long-term stability and success. The study also reveals lessons that can be applied to modern political systems, emphasising the importance of the balance of power and the participation of different segments of society in governance.

Key words: Roman Republic, Patricians, Plebeians, Senate, People's Assembly, Legislative reforms.

Постановка проблеми. Дослідження суспільного та державного ладу Римської аристократичної республіки є важливим завданням у рамках дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн». Проблема полягає в необхідності глибокого аналізу соціально-політичних структур та інституцій, які забезпечували функціонування римської держави в період з 509 до 27 років до н.е. Основним завданням є вивчення взаємодії між різними соціальними верствами, такими як патриції, плебеї, клієнти та раби, а також аналіз механізмів розподілу влади та управління державою. Існуючі дослідження часто зосереджуються на окремих аспектах римського суспільства або політичних інституціях, але недостатньо враховують їх взаємозв'язок та вплив на загальний розвиток державності. Важливо дослідити, як соціальні конфлікти та компроміси між патриціями та плебеями впливали на еволюцію політичних структур та законодавчих реформ. Особливо актуальним є вивчення ролі Сенату, консулів, народних зборів та плебейських трибунів у забезпеченні балансу влади та стабільності держави.

Враховуючи сучасні виклики та тенденції, дослідження історичних моделей державного управління може надати цінні уроки для сучасних політичних систем. Аналіз римського досвіду дозволяє краще зрозуміти механізми балансу влади, участі громадян у управлінні державою та значення законодавчих реформ для забезпечення соціальної справедливості. Таким чином, комплексний аналіз суспільного та державного ладу Римської аристократичної республіки є важливим завданням, яке сприяє глибшому розумінню історичних процесів та їхньої актуальності для сучасного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження суспільного та державного ладу Римської аристократичної республіки належать таким вітчизняним та іноземним ученим: Т. Моммзену, П. Шенкману, Е. Мейєру, М. Ростовцеву, С. Склярєнку, Г. Ферарі, А. Мастронарді, Дж. Кроуеллу, О. Латишеву, Ю. Мітрофанову.

Формулювання цілей. Метою даного дослідження є комплексний аналіз суспільного та державного ладу Римської аристократичної республіки для виявлення ключових чинників, які сприяли її стабільності та розвитку в період з 509 до 27 років до н.е. Дослідження спрямоване на глибоке вивчення взаємодії між соціальними верствами, такими як патриції, плебеї, клієнти та раби, а також на аналіз функціонування основних політичних інституцій, включаючи Сенат, консулів, народні збори та плебейських трибунів.

Виклад основного матеріалу. Римська аристократична республіка, що існувала з 509 до 27 років до н.е., є одним з найважливіших періодів в історії Стародавнього Риму. Цей період характеризується значними соціально-політичними змінами, формуванням унікальних інституцій і розвитком державних структур, що заклали основу для майбутньої імперії. Основною рисою цього періоду було домінування аристократії, або патриціїв, які володіли більшістю політичної та економічної влади. Плебеї, які склали основну масу населення, мали обмежені права і часто перебували в залежному становищі від патриціїв. Інституційні зміни, такі як створення Сенату, конституційних реформ та розвиток права, відігравали важливу роль у стабілізації суспільних відносин. Значну роль у соціальній структурі Риму відігравали також клієнтела та рабство, які забезпечували економічну стабільність і соціальну ієрархію. Важливо розглянути, як ці соціальні групи взаємодіяли між собою і як вони впливали на розвиток держави. Римська республіка, з її унікальною структурою, надає багатий матеріал для аналізу суспільного та державного ладу.

Соціальна структура Римської республіки була складною і багаторівневою. Патриції, які належали до стародавніх римських родів, мали винятковий доступ до політичної влади та земельних ресурсів. Вони утворювали верхівку суспільства і контролювали основні державні інституції, включаючи Сенат. Плебеї, хоча й склали більшість населення, мали обмежені політичні права і часто страждали від економічної нерівності. Вони боролися за свої права через народні збори і обрання плебейських трибунів, які мали право вето на рішення Сенату. Клієнтела, система патронажних відносин між патриціями та плебеями, забезпечувала певну стабільність у соціальних взаєминах, оскільки клієнти отримували захист і підтримку від своїх патронів. Рабство було важливою частиною економічної системи Риму, забезпечуючи дешеву робочу силу для аграрного та промислового секторів [1, с. 158]. Ця складна соціальна структура створювала основу для політичної стабільності, але водночас викликала соціальну напругу і конфлікти.

Державний лад Римської республіки був організований навколо кількох ключових інституцій, які забезпечували розподіл влади та участь різних соціальних груп у державному управлінні. Сенат, який складався з представників патриціанських родів, був основним законодавчим та консультативним органом. Консули, обрані на один рік, відповідали за виконавчу владу, керівництво армією та мали право вето щодо рішень Сенату. Інші магістрати, такі як претори, цензори та еділи, виконували спеціалізовані функції, включаючи судочинство, фінанси та громадський порядок. Народні збори, де плебеї мали право голосу, були основним органом прямої демократії, де приймалися важливі рішення. Плебейські трибуни, обрані плебеями, мали право вето на рішення магістратів і Сенату, що забезпечувало певний баланс влади. Важливу роль відігравали також законодавчі реформи, які поступово розширювали права плебеїв і зменшували вплив патриціїв. Ця система політичних інституцій забезпечувала стабільність і ефективність управління державою.

Одним з ключових аспектів державного ладу Римської республіки були законодавчі реформи, які мали на меті вирівнювання прав і обов'язків між патриціями та плебеями. Однією з найважливіших реформ було прийняття Законів Дванадцяти Таблиць у середині V століття до н.е. Ці закони закріплювали основні права та обов'язки римських громадян і стали основою для римського права. Вони забезпечували більш справедливий розподіл правових норм і зменшували соціальну напругу між різними верствами суспільства. Інші реформи, такі як легалізація шлюбу між патриціями та плебеями і доступ плебеїв до вищих державних посад, також сприяли поступовій демократизації римського суспільства. Впровадження цих реформ було результатом тривалих соціальних конфліктів і компромісів. Важливо відзначити, що ці законодавчі зміни сприяли не тільки стабілізації внутрішніх відносин, але й зміцненню державної влади. Римська республіка продемонструвала здатність до адаптації та реформування, що забезпечило її тривалу стабільність і успіх [2, с. 117].

Соціальні конфлікти і компроміси між патриціями та плебеями мали значний вплив на еволюцію римської республіканської форми правління. Одним з найважливіших інструментів плебеїв у боротьбі за свої права були народні збори і плебейські трибуни. Народні збори дозволяли плебеям безпосередньо впливати на прийняття рішень, тоді як трибуни мали право вето на рішення магістратів і Сенату. Ці інституції забезпечували певний баланс влади і сприяли поступовій демократизації римського суспільства. Конфлікти між патриціями та плебе-

ями часто призводили до соціальних напруг і заворушень, але також стимулювали впровадження реформ і зміцнення правового порядку. Наприклад, боротьба за права плебеїв призвела до прийняття важливих законодавчих актів, які забезпечували більш справедливий розподіл прав і обов'язків. Ці конфлікти і компроміси були важливим чинником у розвитку римської державності і формуванні унікальної політичної культури. Вони демонструють здатність римського суспільства до адаптації і реформування в умовах соціальних змін.

Інститут клієнтели відігравав важливу роль у соціальній і політичній структурі Римської республіки. Клієнтела була системою патронажних відносин між патриціями і плебеями, де клієнти отримували захист і підтримку від своїх патронів в обмін на лояльність і послуги. Ця система забезпечувала соціальну стабільність і сприяла зміцненню соціальних зв'язків. Патрони надавали клієнтам матеріальну допомогу, правовий захист і політичну підтримку, що дозволяло плебеям брати участь у суспільному житті [3, с. 291]. Клієнтела також мала важливе значення для політичної діяльності, оскільки патрони використовували своїх клієнтів для забезпечення підтримки на виборах і в політичних конфліктах. Ця система створювала взаємозалежність між різними соціальними групами і сприяла збереженню соціального порядку. Водночас, клієнтела могла призводити до зловживань і соціальної нерівності, оскільки патрони часто використовували своїх клієнтів для зміцнення власної влади і впливу. Незважаючи на це, інститут клієнтели був важливим елементом соціальної і політичної структури Римської республіки.

Рабство було невід'ємною частиною економічної і соціальної структури Римської республіки. Раби забезпечували дешеву робочу силу для аграрного, промислового та домашнього секторів. Вони були важливим ресурсом для економічного розвитку і забезпечення багатства аристократії. Рабство також відігравало значну роль у соціальній ієрархії, визначаючи статус і владу господарів [4, с. 162]. Раби не мали жодних політичних прав і часто піддавалися жорстокому поводженню, але деякі з них могли отримати свободу і стати вільними громадянами. Інститут рабства був тісно пов'язаний з воєнними завоюваннями, оскільки велика кількість рабів походила з підкорених народів. Рабство також сприяло соціальній напрузі і конфліктам, оскільки раби іноді повставали проти своїх господарів, як це сталося під час повстання Спартака. Незважаючи на всі негативні аспекти, рабство залишалося важливою частиною римської економіки і соціальної структури. Воно забезпечувало економічну стабільність і сприяло розвитку римської держави.

Аналіз суспільного та державного ладу Римської аристократичної республіки дозволяє краще зрозуміти механізми функціонування однієї з найбільш успішних і тривалих державних систем в історії. Взаємодія між соціальними верствами, такими як патриції, плебеї, клієнти та раби, створювала складну, але стабільну соціальну і політичну структуру. Політичні інституції, такі як Сенат, консули, народні збори і плебейські трибуни, забезпечували баланс влади і ефективне управління державою. Законодавчі реформи, що вирівнювали права і обов'язки між різними верствами суспільства, сприяли стабільності і розвитку республіки [5, с. 322]. Соціальні конфлікти і компроміси були важливим чинником у формуванні політичної культури і зміцненні правового порядку. Інститути клієнтели і рабства відігравали важливу роль у соціальній і економічній структурі, забезпечуючи стабільність і розвиток. Римська республіка демонструє здатність до адаптації і реформування в умовах соціальних змін. Її досвід надає цінні уроки для сучасних політичних систем.

Висновки. Дослідження суспільного та державного ладу Римської аристократичної республіки дозволяє глибше зрозуміти механізми, що забезпечували стабільність і розвиток однієї з найуспішніших державних систем в історії. Інтеракція між різними соціальними верствами, такими як патриції, плебеї, клієнти та раби, створювала складну, але ефективну соціальну структуру. Важливу роль у цьому відігравали політичні інституції, зокрема Сенат, консули, народні збори та плебейські трибуни, які забезпечували розподіл влади та участь громадян у державному управлінні. Законодавчі реформи, спрямовані на вирівнювання прав і обов'язків між різними верствами суспільства, сприяли стабілізації соціальних відносин та зміцненню правового порядку.

Досвід Римської республіки надає цінні уроки для сучасних політичних систем, зокрема щодо важливості балансу влади, участі громадян у державному управлінні та значення законодавчих реформ для забезпечення соціальної справедливості. Інститути клієнтели та рабства, попри свої суперечливі аспекти, відігравали важливу роль у забезпеченні економічної стабільності та соціальної ієрархії. Римська республіка продемонструвала високу здатність до адаптації в умовах змін, що є актуальним для сучасних держав, які стикаються з глобальними викликами. Комплексний аналіз соціальних та політичних інституцій Римської республіки дозволяє не лише глибше зрозуміти історичні процеси, але й знайти актуальні паралелі та застосування для сучасного державного управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія держави і права зарубіжних країн. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), Ю.В. Сокур (відп. секр.), Є.С. Дурнов, О.А. Житков, Ю.В. Кривецький та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ. Видавництво «Фенікс», 2021. 536 с.
2. Історія держави і права (схеми та таблиці): навчальний посібник / О.В. Шкурятенко, Н.О. Дорошук та ін. Київ. «Видавництво Людина», 2021. 288 с.
3. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн Київ. Центр навчальної літератури, 2019. 730 с.
4. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-є видання, стереотипне. Львів. «Новий світ-2000», 2018. 480 с.
5. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с.